

РОЗДІЛ 1 ОСВІТНІ НАУКИ

УДК 355.233:37.013.42

DOI <https://doi.org/10.32782/ped-uzhnu/2026-12-1>

Береза Роман Павлович,

ORCID ID: 0000-0001-7149-7390

кандидат педагогічних наук, доцент

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

Писарчик Михайло Миколайович,

ORCID ID: 0009-0001-1619-9355

старший викладач

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

Тицький Іван Андрійович,

ORCID ID: 0000-0002-8014-8261

старший викладач

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

ВІЙСЬКОВЕ ВИХОВАННЯ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: ВИКЛИКИ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ

MILITARY TRAINING IN THE CONTEXT OF MODERN ARMED CONFLICTS: CHALLENGES AND PEDAGOGICAL ISSUES

Реалії сьогодення ставлять перед суспільством надзвичайно серйозні виклики, випробовуючи такі одвічні й фундаментальні поняття, як суспільна мораль, стійкість державних інституцій, відданість ідеалам патріотизму та рівень згуртованості нації перед реальною загрозою втрати державного буття. Саме в такому складному й напруженому стані перебуває Українська держава, яка вже впродовж чотирьох років не перестає дивувати світ своєю незламною стійкістю перед навалюючим російським окупантом, а також по праву пишається мужністю, самопожертвою та професіоналізмом своїх захисників.

Водночас необхідно усвідомлювати, що військові конфлікти у сучасному світі набули ознак звичного й, на жаль, поширеного явища, осередки яких не перестають виникати в різних регіонах земної кулі. У цьому контексті суттєво зростає актуальність проблеми військового виховання майбутніх воїнів, оскільки саме від ефективності її розв'язання значною мірою залежать такі базові та життєво важливі для нашої країни категорії, як надійний захист державних кордонів, збереження територіальної цілісності, а також забезпечення миру, стабільності й громадського спокою в суспільстві.

Зазначені аспекти, як надзвичайно важливі, покладено в основу даного наукового дослідження. Розкриваючи сутність і специфіку військового виховання в умовах сучасних збройних конфліктів, гібридних війн, асиметричних загроз, інформаційно-психологічного протистояння та високотехнологічного характеру бойових дій, у роботі зроблено акцент на сучасних підходах до військового виховання з метою оновлення його змісту, а також збагачення форм і методів ефективної педагогічної реалізації.

У результаті аналізу основних викликів, що постають перед системою військового виховання на сучасному етапі, окреслено ключові педагогічні проблеми та визначено перспективні напрями їх запобігання, мінімізації й подолання. Особливу увагу зосереджено на необхідності інтеграції національно-патріотичного, морально-психологічного, правового та професійного компонентів виховного процесу у Збройних Силах України як рушійної сили й домінуючого підходу у формуванні та становленні воїна-професіонала.

Ключові слова: військове виховання, збройний конфлікт, військовослужбовець, військовий педагог, метод виховання, педагогічний процес.

Contemporary realities pose exceptionally serious challenges to society, testing such fundamental concepts as public morality, the resilience of state institutions, commitment to patriotic ideals, and the level of national cohesion in the face of existential threats to statehood. Ukraine currently exists in precisely such a complex and tense environment, demonstrating remarkable resilience against the Russian occupier and justifiably taking pride in the courage, self-sacrifice, and professionalism of its defenders.

At the same time, armed conflicts in the modern world have become a persistent and widespread phenomenon. In this context, the issue of military education of future service members becomes increasingly relevant, as its effectiveness directly affects border security, territorial integrity, and the maintenance of peace and stability within society.

This article examines the essence and specific characteristics of military education under conditions of contemporary armed conflicts, hybrid warfare, asymmetric threats, information-psychological confrontation, and high-technology combat operations. Emphasis is placed on modern approaches to military education aimed at renewing its content and enhancing forms and methods of pedagogical implementation. Based on an analysis of key challenges facing military education today, major pedagogical problems are identified, and prospective directions for their prevention and mitigation are proposed. Particular attention is devoted to integrating national-patriotic, moral-psychological, legal, and professional components within the educational process of the Armed Forces of Ukraine as a dominant approach to shaping the professional soldier.

Key words: military education, armed conflict, service member, military educator, educational methods, pedagogical process.

Постановка проблеми. Сучасні збройні конфлікти дедалі більше характеризуються високим рівнем динамічності, гібридності та комплексності, що істотно трансформує вимоги до особистості військовослужбовця. В умовах інформаційних війн, потужного психологічного тиску, стану невизначеності, тривалого бойового напруження та цілого ряду інших обставин, у яких перебуває військовослужбовець під час ведення бойових дій, особливої ваги набуває необхідність запровадження новітніх підходів до військового виховання воїна. Останнє розглядається нами як цілісний і системний педагогічний процес, покликаний забезпечити формування стійких ціннісних орієнтацій, морально-вольових якостей, професійної відповідальності та готовності до виконання службово-бойових завдань із захисту держави. Зазначене зумовлює надзвичайно важливу потребу ґрунтовного наукового осмислення новітніх викликів і педагогічних проблем, що дедалі більшою мірою постають перед системою військового виховання на сучасному етапі розвитку суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомо, що проблематика військового та національно-патріотичного виховання військовослужбовців з метою підготовки їх до виконання бойових завдань в умовах збройних конфліктів посідає чільне місце в науково-педагогічних дослідженнях останніх років. Значну увагу розвитку зазначеної проблеми приділено як у працях вітчизняних, так і зарубіжних науковців у галузях філософії, історії, педагогіки, психології, а також у межах низки спеціальних військово-наукових напрямів. Водночас слід зазначити, що наявні наукові напрацювання й донині залишаються недостатньо систематизованими, а окремі теоретичні та практичні положення

потребують подальшого уточнення й поглиблення. Це зумовлює наявність низки дискусійних питань і невирішених проблем, які безпосередньо стосуються актуальних аспектів виховання воїна в умовах саме сучасних гібридних та асиметричних збройних конфліктів.

Очевидно, що дотримуючись зазначеного підходу, насамперед необхідно розглядати особистість військовослужбовця як беззаперечного патріота, для якого відстоювання національних пріоритетів на полі бою постає не лише професійним обов'язком, а й справою особистої гідності, честі та моральної відповідальності перед державою і суспільством.

Одразу зазначимо, що огляд наукових джерел, у яких порушується проблема формування особистості як патріота, доцільно структурувати за двома взаємопов'язаними аспектами. До першого аспекту відносимо класичний підхід до виховання патріота, якому значну увагу у своїх працях приділив видатний український педагог Г. Г. Ващенко [2]. У його науковій спадщині ґрунтовно висвітлено ідею виховного ідеалу, що базується на духовно-моральних цінностях, національній свідомості та відповідальності особистості перед національно сформованим суспільством і державою з демократичним устроєм. Певною мірою розвиток і осмислення виховного ідеалу в ширшому педагогічному контексті знайшли продовження у працях сучасного українського педагога І. Д. Бега [1], який акцентував увагу на особистісно орієнтованому підході, формуванні ціннісних орієнтацій та внутрішньої мотивації суб'єкта виховання.

До другого аспекту огляду джерел відносимо психологічні дослідження особистості, яка

опиняється в умовах психологічної турбулентності, зумовленої впливом екстремальних, кризових або бойових чинників. Проблемам специфіки діяльності та поведінки особистості в умовах нестандартних викликів значну увагу приділено в працях низки сучасних українських психологів, які у своїх дослідженнях розкрили складні процеси трансформації людської психіки що виникають на тлі підвищеного психоемоційного напруження, загрози життю та порушення звичних соціальних ролей [3].

Особливо вартісними для осмислення проблеми сучасного військового виховання в умовах бойових конфліктів є наукові погляди сучасної нідерландської дослідниці, професорки Тіни Молендейк, яка плідно працює у сфері військової антропології, проблематики моральної травми, військової культури та досвіду військовослужбовців. У контексті проблеми нашого дослідження концептуальні положення вченої репрезентують перехід до орієнтованого на військовослужбовця підходу в дослідженнях військової сфери, що передбачає глибше врахування індивідуального досвіду, ціннісних переживань і соціальних наслідків участі у бойових діях [5].

З дещо іншого наукового бачення до означеної проблематики підійшла ізраїльська дослідниця Девора Манекін, яка у низці своїх праць, спираючись на досвід участі у бойових діях Армії оборони Ізраїлю, акцентувала увагу на особливостях виховання військовослужбовця з бойовим досвідом, зокрема в аспекті соціалізації його поведінки та діяльності в умовах мирного життя після завершення активної фази збройного протистояння [4].

Мета дослідження. Головною метою дослідження є актуалізація уваги військових педагогів, офіцерів та науковців до проблеми виховання військовослужбовця з досвідом участі у бойових діях, зумовлених військовими конфліктами, а також військовослужбовців, які лише готуються до можливої участі в реаліях сучасних збройних протистоянь.

Головним завданням дослідження є формування переконання в тому, що саме цілеспрямований і системний виховний процес з військовослужбовцями в умовах бойового конфлікту здатний суттєво підвищити якість їхньої професійної підготовки. Водночас такий підхід докорінно розширює можливості військового педагога щодо набуття додаткових умінь і навичок, необхідних для формування у військовослужбовців нових психолого-педагогічних, моральних та етичних

якостей, характеристик і професійних компетентностей. У подальшому зазначені якості стають основою їхньої спроможності забезпечувати позитивний морально-психологічний клімат у військовому колективі, підвищувати власну стресостійкість, а також зазнавати якісних змін у поведінці та спілкуванні з бойовими побратимами.

Висвітлення виховних проблем, пов'язаних з участю військовослужбовця у бойових діях, розглядається як важлива складова цілісної системи психолого-педагогічного інструментарію, яким має професійно володіти сучасний військовий педагог з метою подальшого його ефективного застосування в навчально-виховній роботі з особовим складом. Такий підхід створює реальні передумови для підвищення результативності процесів становлення та формування особистості майбутнього військового фахівця. Залучення до окресленої проблематики офіцерів, які безпосередньо здійснюють педагогічно-виховний процес серед військовослужбовців, забезпечує можливість визначення нових сучасних педагогічних підходів та відкриває шлях до опанування нестандартних методів комплексного, усебічного й результативного виховання професійних оборонців Української Держави.

Мета статті. Метою статті є теоретичне обґрунтування особливостей військового виховання в умовах сучасних збройних конфліктів, виявлення основних викликів і педагогічних проблем, а також визначення шляхів удосконалення виховного процесу у військовому середовищі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Військове виховання на сучасному етапі зазнало суттєвих трансформаційних впливів, що стали наслідком розвитку та характеру сучасних збройних конфліктів. У зв'язку з цим його зміст збагатився новими підходами та орієнтирами, які постали перед системою військового виховання в цілому й, водночас, зумовили появу низки проблемних питань у середовищі військових педагогів. Очевидно, що зазначена проблематика значною мірою стосується також курсантів і військовослужбовців, які поєднують проходження військової служби з навчанням, а також осіб, що прагнуть опанувати почесну й суспільно значущу професію військового.

Зважаючи на зазначене, військове виховання в сучасних умовах розглядається нами насамперед як цілеспрямований і системний педагогічний процес, покликаний сформуванню у військовослужбовців нові світоглядні переконання, збагатити їхні моральні пріоритети та ціннісні

орієнтації, розширити зміст патріотичної свідомості, а також посилити їхню спроможність до ефективного реагування на виклики, пов'язані з професійним виконанням військового обов'язку.

На наше переконання, військовий педагог має усвідомлювати, що в умовах сучасних збройних конфліктів військове виховання почасти виходить за межі традиційних уявлень, на яких воно ґрунтувалося ще донедавна. Нині воно включає передусім підготовку майбутнього військовослужбовця до протидії різним формам інформаційно-психологічного впливу, до дій, спрямованих на багатовимірний захист особистості, а також до створення безпекового середовища з дотриманням принципів толерантності й гарантій підтримки міжкультурної взаємодії як у межах військового колективу, так і в процесі міжособистісного спілкування військовослужбовців.

Для ґрунтовного розкриття сутності військового виховання на сучасному етапі доцільно насамперед з'ясувати основні виклики, з якими сьогодні зіткнулася військова педагогіка загалом. У цьому контексті серед ключових викликів, що постали перед системою військового виховання, доцільно виокремити такі.

1. Умови та специфіка гібридного характеру війни й окремих бойових дій. Зміст даного виклику полягає у поєднанні воєнних і невоєнних засобів впливу на особовий склад та суспільство загалом, що потребує напрацювання особливих педагогічних підходів до формування у військовослужбовців як критичного мислення, так і високого рівня інформаційної стійкості. Без наявності зазначених якостей противник, застосовуючи дезінформацію, наклеп, введення в оману, інформаційний шантаж та інші форми психологічного впливу, здатен досягати відчутних результатів у процесі підриву моральної стійкості військовослужбовців. Це відбувається шляхом викривлення об'єктивної реальності, маніпулювання свідомістю та переконаннями воїнів, що, у свою чергу, створює передумови для досягнення противником бажаних стратегічних і тактичних цілей.

2. Психологічне навантаження та бойовий стрес. Цей виклик є невід'ємним складником ведення бойових дій, без урахування якого неможливо забезпечити належний рівень морально-психологічної стійкості військовослужбовця. Його сутність полягає у необхідності протидії деструктивному впливу стресових чинників і збереженні психологічної адекватності військовика навіть за умов граничних, а подекуди

й надлюдських випробувань. Саме тому формування у сучасного військовослужбовця якостей емоційної саморегуляції, психологічної стійкості, витривалості та здатності до відновлення психоемоційної рівноваги має посідати чільне місце у виховній методиці військового педагога.

3. Виклик зростання технологізації сучасної війни. Упродовж низки воєн і збройних конфліктів, що відбуваються на сучасній геополітичній мапі світу, людство стало свідком надзвичайно стрімкого й масштабного техніко-технологічного прогресу у сфері забезпечення бойових дій. Багато з того, що ще донедавна розглядалося лише на теоретичному, а інколи й уявному рівнях, нині стало реальністю повсякденного використання на полі бою. Йдеться про всеосяжний розвиток високотехнологічних засобів ураження, автоматизованих і роботизованих систем, які створювалися та продовжують удосконалюватися насамперед з метою підвищення швидкості та ефективності ведення війни й максимізації ураження противника. Беззаперечна наявність цього виклику зумовлює потребу напрацювання нових підходів у системі військового виховання, спрямованих передусім на розвиток у військовослужбовців почуття особистої та колективної відповідальності за застосування високоточної зброї й автоматизованих систем, здатних одночасно завдавати масштабних втрат як матеріальним об'єктам, так і живій силі.

4. Виклик морально-етичної дилеми. Зазначений виклик є логічним наслідком попереднього та тісно пов'язаний з асиметричними загрозами, а також з перебуванням цивільного населення в зоні збройного конфлікту. У процесі його подолання військовий педагог зобов'язаний цілеспрямовано формувати у військовослужбовців зважений, відповідальний і гуманістично орієнтований підхід до виконання бойових завдань. Йдеться про усвідомлення того, що не кожен елемент середовища противника є ворожим за своєю суттю, а цивільне населення не може розглядатися як об'єкт бойового впливу. Навіть в умовах найзапекліших бойових зіткнень збереження гуманітарних цінностей, усвідомлення їхньої значущості та запобігання бездумному руйнуванню є надзвичайно важливою рисою, що принципово відрізняє воїна цивілізованої армії від загарбника.

Розглядаючи шляхи подолання означених викликів з метою ефективного налагодження виховного процесу з військовослужбовцями, вважаємо, що пріоритетним має бути саме педагогічний вплив, завдяки вмілому та науково

обґрунтованому застосуванню якого військовий педагог здатен досягати переконливих і стійких результатів. Водночас на цьому шляху, як засвідчує педагогічна практика, виникає низка проблем, що істотно ускладнюють реалізацію виховного процесу в умовах бойових дій.

До найбільш типових проблем належать такі.

1. Наявність фрагментарних педагогічних впливів на військовослужбовця. Зазначена проблема полягає у частковій або повній відсутності систематичних і планомірних виховних занять у військовому середовищі. Вона передусім зумовлена об'єктивними реаліями ведення бойових дій, що не завжди дозволяють організувати виховний процес чітко, послідовно та прогнозовано. У результаті педагог змушений діяти ситуативно, що знижує загальну ефективність виховного впливу.

2. Недостатній рівень інтеграції теоретичної та практичної підготовки військовослужбовця. Ця проблема виявляється насамперед у зниженій стресостійкості військовослужбовця, його неспроможності оперативної й адекватно приймати рішення в умовах бойової обстановки, а також у труднощах застосування на практиці повного арсеналу необхідних професійних знань, умінь і навичок.

3. Обмеженість можливостей повноцінного опанування інноваційними виховними технологіями. Йдеться про недостатні часові, ресурсні та педагогічно-технологічні можливості для ґрунтовного засвоєння сучасних виховних технологій, які зазвичай потребують тривалої підготовки, спеціального методичного забезпечення та відповідного матеріально-технічного ресурсу.

4. Дефіцит педагогічно підготовлених кадрів у системі військової освіти та бойової підготовки. Проблема полягає у недостатній кількості фахово підготовлених педагогічно-виховних кадрів у навчальних закладах і центрах бойової підготовки, здатних у стислі строки та в умовах бойових реалій забезпечити військовослужбовців необхідним комплексом знань, умінь і навичок, орієнтованих на практичну діяльність.

5. Недостатній рівень психолого-педагогічної компетентності педагогічних кадрів. Цей чинник стосується педагогів, які безпосередньо залучені до виховної роботи з військовослужбовцями в умовах збройних конфліктів, і проявляється у загальному зниженні якості організації та результативності виховного процесу.

Безперечно, перелік окреслених проблем не є вичерпним і може бути суттєво розширений.

Однак навіть наведені проблемні аспекти належать до найпоширеніших у сучасній військово-педагогічній практиці та потребують нагального вирішення з метою підвищення ефективності виховної роботи з особовим складом, який безпосередньо перебуває або готується до виконання завдань у зоні бойових конфліктів.

На наше переконання, основними напрямками досягнення військовим педагогом поставленої мети у виховній роботі з військовослужбовцями доцільно вважати такі дії.

1. Активне впровадження у виховну роботу з військовослужбовцями компетентнісного та особистісно орієнтованого підходу. Реалізація зазначеного напрямку створює для підлеглих міцне підґрунтя для розвитку власного морально-психологічного ресурсу, впровадження якого у практичну діяльність, особливо в умовах бойових дій, сприятиме постійному зростанню та вдосконаленню їхніх професійних і фахових спроможностей.

2. Посилення національно-патріотичної складової у виховній роботі з особовим складом. Досвід багатої історичної пам'яті українського народу, в основі якої закладено ідеї громадянської відповідальності воїна-патріота перед суспільством і державою, виступає потужним виховним ресурсом. Він здатний слугувати взірцем для наслідування та значною мірою сприяти примноженню бойових традицій та звичаїв сучасного українського війська.

3. Інтеграція морально-психологічної підготовки військовослужбовця з його професійною освітою. Зазначений напрям передбачає цілеспрямований розвиток у військовослужбовця переконань щодо правильності обраного професійного шляху, усвідомлення власних дій під час ведення бойових дій як вияву вірності Батьківщині, а також формування почуття гордості за чесно виконаний обов'язок перед українським народом.

4. Реалізація в умовах бойових дій знань і навичок, здобутих у процесі застосування інтерактивних і тренінгових методів навчання та виховання. Цей напрям є запорукою глибокого розуміння військовослужбовцем нерозривності, цілісності та, найголовніше, доцільності всебічного опанування військовою професією. Він формує переконання у важливості засвоєння виховного ідеалу в процесі навчання та його максимально широкого практичного застосування в умовах сучасних бойових конфліктів.

Висновки. 1. Військове виховання в умовах сучасних збройних конфліктів постає як

багатовимірний, складний і змістовно насичений педагогічний процес, що потребує системного оновлення змісту, а також пошуку й упровадження нових форм і методів виховної роботи.

2. Ефективність виховної діяльності в умовах бойових конфліктів безпосередньо впливає

на морально-психологічний стан військ, рівень їхньої боєздатності, стійкості та готовності до виконання службово-бойових завдань.

3. Подальші наукові дослідження в означеній проблематиці мають бути спрямовані на розроблення новітніх моделей військового виховання, адекватних викликам і загрозам сучасної війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бех І. Д. Виховання особистості: теорія і практика / І. Д. Бех. Київ : Либідь, 2008. 848 с.
2. Ващенко Г. Виховний ідеал / Г. Ващенко. Дрогобич : Відродження, 1994. 191 с.
3. Психологія діяльності в особливих умовах : навч. посіб. / за ред. О. М. Кокуна. Київ : Наукова думка, 2015. 444 с.
4. Manekin D. Military identity and combat motivation / D. Manekin. *Journal of Military Studies*. 2017. Vol. 9, No. 1. P. 45–62.
5. Molendijk T. Moral injury in modern armed forces / T. Molendijk. *Societies*. 2023. Vol. 12, No. 2. P. 51–67. DOI: 10.3390/soc12020051

Берега Р. П., Писарчик М. М., Тицький І. А.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY)

Дата першого надходження статті до видання: 06.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 16.04.2026

